

УДК 336.71+332.12

JEL CODES G18, G21, G28, L12, L41, P52

ШИРИНЯН Лада Василівна

д. е. н., проф., зав. кафедри фінансів,
Національний університет харчових технологій (Київ),
E'mail: ladashirinyan@ukr.net

ШИРИНЯН Арам Сергійович,

д. ф.-м. н., гол. наук. співробітник
Національний університет харчових технологій (Київ),
E'mail: aramshirinyan@ukr.net

ШИРИНЯН Лада Васильевна

д. э. н., проф., зав. кафедрой финансов
Национальный университет пищевых технологий
(Киев)
E'mail: ladashirinyan@ukr.net

ШИРИНЯН Арам Сергеевич,

д. ф.-м. н., гл. наук. сотрудник
Национальный университет пищевых технологий
(Киев),
E'mail: aramshirinyan@ukr.net

SHIRINYAN Lada

Ph D habil. in Economics, Prof., Head of the Department
of Finance,
National University of Food Technologies (Kyiv)
E'mail: ladashirinyan@ukr.net

SHIRINYAN Aram

Ph D habil. in Mathematics and Physics, Associate
Professor,
National University of Food Technologies (Kyiv)
E'mail: ladashirinyan@ukr.net

КОНКУРЕНЦІЯ БАНКІВ: УКРАЇНА vs ІНШІ КРАЇНИ

КОНКУРЕНЦИЯ БАНКОВ: УКРАИНА vs ДРУГИЕ СТРАНЫ

COMPETITIVENESS OF BANKS: UKRAINE versus OTHER COUNTRIES

ШИРИНЯН Арам Сергеевич,

д. ф.-м. н., гл. наук. сотрудник
Национальный университет пищевых технологий
(Киев),

ШИРИНЯН Лада Васильевна

д. э. н., проф., зав. кафедрой финансов
Национальный университет пищевых технологий
(Киев)

Анотація. У роботі досліджено еволюцію конкурентної взаємодії українських банків у 2006-2017 роках за допомогою показників монополізації та конкуренції. Запропоновано нові розрахункові показники, індекси перевищення ринкової концентрації та конкуренції, та виконано міжнародне порівняння українського ринку банківських послуг з співрозмірними ринками країн ЄС та інших країн світу. Аргументовано необхідність зменшення диспропорцій розподілення банківських послуг.

Ключові слова: ринок банківських послуг, конкуренція, концентрація, індекс Герфіндаля-Гіршмана, банки.

Аннотация. В работе исследована эволюция конкурентного взаимодействия украинских банков в 2006-2017 годах с помощью показателей монополизации и конкуренции. Предложены новые расчетные показатели, индексы превышения рыночной концентрации и конкуренции, и выполнено международное сравнение украинского рынка банковских услуг с соразмерными рынками стран ЕС и других стран мира. Аргументирована необходимость уменьшения диспропорций распределения банковских услуг.

Ключевые слова: рынок банковских услуг, конкуренция, концентрация, индекс Герфиндаля-Гиршмана, банки.

Abstract. The paper studies the evolution of the competitive interaction of Ukrainian banks in 2006-2017 with the help of monopolization and competition indicators. New calculation indexes of excess of market concentration and competition are proposed and an international comparison of the Ukrainian market of banking services with commensurate markets of the EU countries and other countries of the world is carried out. The necessity of reducing of dispropotions of distribution of banking services is argued.

Keywords: banking services market, competition, concentration, Herfindahl-Hirschman index, banks.

Вступ

Конкуренція банків формує сучасну ринкову структуру банківської системи, в якій ефективні банки відіграють роль рушійної сили. В ринкових умовах суспільство розглядає монополізацію як погану ситуацію, яка потребує втручання уповноважених органів та уряду для фінансового регулювання. Саме тому виникає потреба постійного моніторингу ринку щодо виконання умов існування конкурентного середовища з метою формування стратегій фінансового регулювання ринку.

Огляд літератури

У дослідженнях проблема визначення конкуренції на ринку традиційно розглядається в контексті результатів діяльності основних гравців і визначенні концентрації та показника Херфіндала-Хіршмана (Герфіндала-Гіршмана, Herfindahl-Hirschman). До прикладу, такий підхід використано у працях Г. Т. Карчевої [1], Н. І. Корецької [2] та інших. У більшості наукових праць залишається поза увагою порівняння національного ринку банківських послуг з ринками інших країн, що стає особливо важливим у зв'язку з євроінтеграційними прагненнями України. Відповідний аналіз можна знайти в небагатьох дослідженнях, серед яких можна виділити роботи В. Рашкован [3], Л. В. Шірінян [4]. Закордонні вчені не вважають український ринок банківських послуг привабливим об'єктом для аналізу [5-6].

Мета та завдання статті

Метою роботи є дослідження конкуренції банків України в сучасних умовах на основі кількісних оцінок показників концентрації, Херфіндала-Хіршмана і порівняння з ринками інших країн.

Методологія. По-перше, ми використовуємо «структурний» підхід в рамках теорії Індустріальної Організації (Industrial Organization), який базується на парадигмі «структура-поведінка-ефективність» (structure-conduct-performance hypothesis) і використовує макроекономічні показники концентрації та індекс Герфіндала-Гіршмана [3, с.10; 6, с. 564]. По-друге, для порівняння ринків різних країн ми вводимо нові показники:

1) індекс перевищення концентрації, який показує, у скільки разів концентрація українського ринку банківських послуг є більшою за відповідну концентрацію іншої країни;

2) показник перевищення індексу Герфіндала-Гіршмана, який показує, у скільки разів банківська конкуренція на українському ринку є меншою за відповідну конкуренцію на ринку іншої країни.

Для порівняння обрано лише такі країни, які мають приблизно однакову кількість населення (не більше і не менше ніж вдвічі) і відокремлено країни з розвинутою економікою від країн з перехідною економікою.

Інформаційними джерелами для розрахунків слугували дані вітчизняного регулятора - Національного банку України (НБУ), офіційні звіти та статистичні дані центральних банків і уповноважених органів України та інших країн, дані наукових центрів і міжнародних банківських асоціацій, наукових праць інших авторів.

Виклад основного матеріалу дослідження

Дамо спочатку макроекономічні статистичні дані ринку банківських послуг України за останні 10 років за допомогою показників: N – кількість банків; ВВП – валовий внутрішній продукт України; А – активи всіх банків; ВК – власний капітал банків; ВД – валові доходи; Д – доходи всіх банків на ринку за основною операційною діяльністю; ВВ – валові витрати; Пр – валовий прибуток (таблиця 1).

Таблиця 1

Показники ринку банківських послуг України

Рік	N, шт.	A, млрд грн	ВК, млрд грн	ВД, млрд грн	Д, млрд грн	ВВ, млрд грн	Пр, млрд грн
2006	169	340,2	42,6	41,52	30,26	31,39	10,14
2007	173	599,4	69,6	67,73	50,84	52,22	15,51
2008	182	926,1	119,3	122,53	88,37	87,86	34,67
2009	179	880,3	115,2	143,00	121,10	181,45	-38,45
2010	175	942,1	143,0	136,85	113,33	149,88	-13,03
2011	175	1054,3	155,5	142,78	113,35	150,49	-7,71
2012	176	1127,2	169,3	150,45	119,28	145,55	4,90
2013	179	1278,1	192,6	168,89	132,34	167,45	1,44
2014	163	1290,2	148,1	210,20	154,10	263,17	-52,97
2015	120	1254,5	116,4	199,19	140,65	265,79	-66,60
2016	100	1256,3	123,8	190,69	140,53	350,08	-159,39
2017	84	1336,4	163,6	178,14	126,91	204,61	-26,47

Джерело: Складено згідно з даними НБУ на кінець року [7]. У таблиці наведено загальні активи банків України.

Станом на травень 2018 року на вітчизняному ринку працювало 82 банки і ще 2 банки мали ліцензії (однак фактично не здійснювали банківську діяльність). Активи і капітал банків після 2014 року зменшувалися і лише у кінці 2017 року таке падіння значень припинилося. Загалом за десять років активи і більшість показників мають тенденцію до зростання. Після 2013 року валовий дохід (ВД) зменшувався, а валові витрати (ВВ) щороку зростали, що призвело до збитків (Пр<0). Детальний аналіз макроекономічних показників виходить за рамки нашого дослідження і буде розглянутий окремо. Однак, дані таблиці 1 дають змогу отримати загальну уяву про динаміку розвитку ринку банківських послуг в Україні.

Ступінь монополізації. Аналіз монопольного становища на ринку розраховується за допомогою питомої частки суб'єкту господарювання, яку ми визначали за доходами від основної операційної діяльності:

$$(1) \quad K_i = 100\% D_i / D,$$

де величина D_i – це дохід одного банку за основною операційною діяльністю, D – доходи всіх банків на ринку за основною операційною діяльністю.

Залежно від наявної інформації можна використовувати формулу для частки гравця на ринку на базі активів:

$$(2) \quad K_i = 100\% A_i / A.$$

Тут величина A_i – це активи одного (i-того за номером) банку, A – сумарні активи всіх банків на ринку [8, с.230-236].

Традиційно використовують так званий коефіцієнт концентрації CR, який визначають шляхом додавання часток окремих гравців: приміром, $CR_2 = K_1 + K_2$ для перших двох і т.д. найбільш успішних гравців на ринку.

Антимонопольний Закон України визначає критерії монополізації ринку, коли: $CR_1 > 35\%$; $CR_3 > 50\%$; $CR_5 > 70\%$ [9]. Законодавство не пояснює, як саме необхідно розраховувати ринкову концентрацію (за активами, за доходом чи, наприклад, за обсягами кредитування для банків).

У наших попередніх працях пропонуються інші критерії ринку на основі коефіцієнта концентрації CR_4 (таблиця 2): для $CR_4 < 30\%$ концентрація є слабкою або малою, а для $CR_4 > 60\%$ концентрація стає високою.

Таблиця 2

Критерії монополізації ринку послуг на основі концентрації CR_4

Критерій для CR_4	Пояснення ступеню монополізації ринку
$CR_4 < 10\%$	Ринок є рівномірно розподіленим і не концентрованим
$10\% < CR_4 < 30\%$	Ринок є пропорційно розподіленим і слабо концентрованим
$30\% < CR_4 < 60\%$	Ринок є не пропорційним і помірно концентрованим
$60\% < CR_4 < 80\%$	Ринок є висококонцентрованим (регулюючі органи більшості країн світу розглядають такий ринок як монополійний)
$80\% < CR_4 < 100\%$	Ринок є надмірно концентрованим

Джерело: авторська розробка на основі публікації [8, с. 185]

Проведені нами розрахунки коефіцієнтів концентрацій на базі доходів і активів для українського ринку банківських послуг наведено в таблиці 2.

Таблиця 3

Показники концентрації (%) ринку банківських послуг України

Рік	На базі доходів за формулою (1)				На базі активів за формулою (2)			
	CR_1	CR_3	CR_4	CR_5	CR_1	CR_3	CR_4	CR_5
2006	12,34	27,38	32,81	37,78	9,93	24,67	30,15	35,32
2007	11,88	26,31	31,42	36,23	9,38	23,08	28,19	33,06
2008	10,25	23,40	28,58	33,15	8,66	21,95	27,97	33,33
2009	11,83	24,79	30,47	36,13	9,78	23,08	29,22	34,49
2010	12,56	25,77	32,19	37,53	12,04	26,07	31,92	36,82
2011	14,81	28,77	34,76	38,94	13,76	27,90	32,77	36,59
2012	15,22	29,70	35,01	38,83	15,29	30,73	34,96	38,63
2013	16,81	32,34	36,75	40,16	16,78	32,26	36,59	39,99
2014	18,94	36,28	40,49	44,64	15,54	34,83	39,41	43,41
2015	22,86	45,33	49,74	53,97	21,12	45,08	49,40	53,53
2016	23,61	47,24	52,39	56,88	17,26	46,32	50,71	54,92
2017	18,15	44,01	49,56	54,95	26,21	53,97	58,24	62,46

Джерело: Авторські розрахунки згідно зі звітними даними банків на кінець року і даними НБУ [7]

Згідно з таблицею 3, ступінь монополізації ринку зростає: внаслідок останніх реформ в банківському секторі в 2017 році на 3 найкращих банки за сумою доходів від операційної діяльності припадає майже 44% ринку, а за активами – близько 54%. З позицій нашої методології [8, с. 185] у 2017 році ринок банківських послуг України був за активами і доходами – не пропорційним і помірно концентрованим. З позицій антимонопольного законодавства, у 2017 році були порушені законодавчі норми монополізації.

Для порівняння ринкової концентрації в Україні з показниками в інших країнах введемо індекс перевищення концентрації, який будемо визначати як відношення індексу CR_5 для України щодо показника CR_5 для іншої країни:

(3)

$$IP(CR) = CR_5(\text{Україна}) / CR_5(\text{країна аналізу}).$$

Показник $IP(CR)$ показує, у скільки разів концентрація на ринку банківських послуг України є більшою за відповідну концентрацію іншої країни. Розрахункові значення наведено в таблиці 4.

Таблиця 4

Монополізація та індекс перевищення концентрації – міжнародний розріз

Країна	CR_1 , %	CR_5 , %	$IP(CR)$
ЄС		46,2	1,4
Країни з розвинутою економікою			
Німеччина	16,9	29,7	2,1
Велика Британія	17,5	36,9	1,7
Франція	18,7	45,4	1,4
Італія	19,5	43,4	1,4
Іспанія	23,6	63,7	1,0
Австралія	22,5	82,1	0,8
Канада	28,3	86,2	0,7
Країни з перехідною економікою			
Туреччина	13,1	57,2	1,1
Україна	26,2	62,5	1,0
Польща	15,8	47,5	1,3
Узбекистан	28,5	62,5	1,0
Румунія	15,8	59,4	1,1
Казахстан	20,1	57,8	1,1

Джерело: Систематизовано дані уповноважених органів країн [10-13] і розраховано авторами для показника концентрації за активами банків для 2017 року.

Як бачимо з таблиці 4, показники концентрації ринку банківських послуг України є завищеними: у 2,1 рази порівняно з Німеччиною, у 1,4 рази - порівняно з Італією та Францією, у 1,3 рази – порівняно з Польщею. У цілому для нормалізації ситуації до рівня країн ЄС необхідно зменшити концентрацію CR_5 приблизно у 1,4 рази. Водночас аналіз виявляє, що у світі є співрозмірні країни з розвинутою економікою, де концентрація ринку є також високою: територіально ізольовані Австралія, Канада.

Конкуренція. Позначимо за ННІ індекс Герфіндаля-Гіршмана. Загальна формула розрахунку має вигляд:

$$(4) \quad HHI = \sum_{i=1}^N K_i^2.$$

Мінімум індексу Герфіндаля-Гіршмана досягається тоді, коли компанії-постачальники послуг мають однакову частку на ринку: $HHI_{\min} = 10000/N$.

В українському законодавстві немає критеріїв для цього показника. Українські дослідники дотепер використовують критерії американського законодавства до 2010 року, які застаріли. НБУ для індексу ННІ використовує поняття «концентрації», яке є більш доцільним для характеристик монополізації і показника концентрації CR. Критерії оцінки конкуренції за допомогою ННІ і підходи наведено в таблиці 5.

Таблиця 5

Антимонопольне законодавство країн світу і підходи авторів стосовно ННІ

Країна / Автор (Рік)	Пояснення вимог для показника ННІ
Україна	Не дає чітких критеріїв
США (1994, закон втратив чинність)	Ринок є низькоконцентрованим для $HHI < 1000$ помірно концентрованим – при $1000 < HHI < 1800$ висококонцентрованим – при $HHI \geq 1800$
США (2010, чинний закон)	Ринок є низькоконцентрованим для $HHI < 1500$ помірно концентрованим – при $1500 < HHI < 2500$ висококонцентрованим – при $HHI \geq 2500$
Єврозона (2004, чинне законодавство)	Конкуренція висока для $HHI < 1000$ Ринок є помірно концентрованим – при $1000 < HHI < 2000$ Ринок є висококонцентрованим – при $HHI \geq 2000$
Підхід групи Л. В. Шірінян (2012)	Конкуренція найкраща (досконала) з рівномірним розподілом послуг для $HHI \leq 100$ Конкуренція висока (ефективна) з пропорційно розподіленим ринком для $100 < HHI \leq 1000$ Конкуренція невисока (слабка, мала) або монополістична для $1000 < HHI \leq 2000$ Конкуренція нерозвинена або олігополія для $2000 < HHI \leq 5000$ Конкуренція відсутня для $5000 < HHI \leq 10000$

Джерело: Систематизація даних на основі публікацій [8, с. 185; 3, с.10; 14, с.225] і міжнародних норм [15-16]

Деталізуємо аналіз і позначимо як HHI_d індекс Герфіндаля-Гіршмана, який знайдено шляхом визначення суми квадратів часток активів окремих банків у загальному обсязі активів. За таким підходом індекс HHI_d визначиться через частку доходів банків від основної операційної діяльності (таблиця 6). Як бачимо, загальний тренд індексу ННІ є зростаючим. Після 2014 року спостерігається прискорене падіння конкуренції, що зумовлює фактичне погіршення саморегулювання ринку.

Таблиця 6 Показники конкуренції банків на ринку України

Рік	N	$HHI_{\min}$	HHI_d	HHI_a
2006	169	60	370	346
2007	173	58	346	339
2008	182	55	348	351
2009	179	56	421	373
2010	175	57	428	405
2011	175	57	472	423
2012	176	57	472	467
2013	179	56	520	514
2014	163	62	633	563
2015	120	83	916	867
2016	100	100	972	857
2017	84	119	841	1188

Джерело: Авторські розрахунки на основі фінансової звітності і даних всіх діючих банків України і даними НБУ [7]

З позицій законодавства країн Єврозони у 2017 році ринок банківських послуг України був помірно концентрованим, за підходом групи Л. В. Шірінян (таблиця 5) – конкуренція українських банків є невисокою або слабкою.

Для міжнародного порівняння введемо показник перевищення індексу Герфіндаля-Гіршмана, який будемо визначати як відношення величини HHI_A для України щодо відповідного показника HHI_A для іншої країни:

$$IP(HHI) = HHI_A(\text{Україна}) / HHI_A(\text{країна аналізу}). \quad (5)$$

Показник $IP(HHI)$ показує, у скільки разів банківська конкуренція на українському ринку є меншою за відповідну конкуренцію на ринку іншої країни. Результати відповідного аналізу наведено в таблиці 7.

У країнах з розвинутою економікою банківська конкуренція є значно вищою порівняно із ситуацією на національному ринку, винятками є дві територіально відокремлені країни: Австралія і Канада. Дані виявляють, що перевищення індексу HHI порівняно з країнами ЄС становить близько 2, тобто виникає потреба у зменшенні показника Герфіндаля-Гіршмана двічі.

Таблиця 7

Дані щодо індексу Герфіндаля-Гіршмана по країнах

Країна	HHI_A	$IP(HHI)$
ЄС	661	1,8
Країни з розвинутою економікою		
Німеччина	250	4,8
Велика Британія	453	2,6
Франція	574	2,1
Італія	519	2,3
Іспанія	965	1,2
Канада	1304	0,9
Австралія	1400*	0,8
Країни з перехідною економікою		
Туреччина	1010	1,2
Україна	1188	1
Польща	645	1,8
Узбекистан	1406	0,8
Румунія	910	1,3
Казахстан	964	1,2

Джерело: Систематизовано і розраховано авторами за даними Світового банку, Європейського центрального банку та уповноважених органів країн для 2017 року [10-13].

* Оцінка авторів для 2017 року за даними для 2010 року і зростаючого тренду HHI .

Висновки та перспективи подальших досліджень

Проведене дослідження дало змогу порівняти конкуренцію на українському ринку банківських послуг з суперництвом між банками на інших ринках.

По-перше, зменшення кількості банків вплинуло на активи і капітал українських банків, після 2013 року діяльність більшості банків була збитковою. По-друге, динаміка показників концентрації була зростаючою, у 2017 році порушено законодавчі критерії монополізації, ринок став помірно концентрованим.

По-третє, показники концентрації ринку банківських послуг України є завищеними у 2,1 рази порівняно з Німеччиною, у 1,3 рази – порівняно з Польщею; для нормалізації ситуації доцільно зменшити концентрацію CR_5 приблизно у 1,4 рази.

По-четверте, після 2014 року виявлено прискорене падіння конкуренції, нині конкуренція банків є невисокою або слабкою. Перевищення індексу Герфіндаля-Гіршмана в Україні порівняно з країнами ЄС становить майже 2, тобто існує потреба у зменшенні показника конкуренції двічі.

Подальші дослідження будуть спрямовані на пошук можливих функціональних залежностей між показниками ринку банківських послуг України за допомогою кореляційно-регресійного аналізу і відповідних гіпотез.

Список літератури

- Карчева Г. Т. Ефективність та конкурентоспроможність банківської системи України : монографія д-ра екон. наук / (Г. Т. Карчева, Т. С. Смовженко, В. І. Міщенко та ін.); за заг. ред. д-ра екон. наук Г. Т. Карчевої. – Київ : ДВНЗ «Університет банківської справи», 2016. – 279 с.
- Корецька Н. І. Процес концентрації ринку банківських послуг України: оцінка та стратегії позиціонування // Економічний форум. – 2014. – № 1. – С. 196–204.
- Рашкован В., Корнилюк Р. Концентрація банківської системи України: міфи та факти // Вісник Національного банку України. – 2015. – № 234. – С. 6-38.
- Шірінян А. С., Шірінян Л.В. Конкурентоспроможність ринку банківських послуг України: фактор масштабу // Економіка України, 2019 – № 1. – С. 42–65 (схвалено до друку).
- Koch S., Schneider S., Schneider R., Schr ck G. Basel "IV": What's next for banks? Implications of intermediate results of new regulatory rules for European banks / Global Risk Practice. – McKinsey & Company, 2017. – 27 p. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.mckinsey.com/>.
- Claessens S. Laeven L. What drives bank competition? Some international evidence // Journal of Money, Credit, and Banking. – 2004. – 36. – P. 563-583.
- Національний банк України. – Офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://bank.gov.ua>
- Шірінян Л.В. Фінансове регулювання страхового ринку України: проблеми теорії та практики : монографія. – К. : Видавництво «Центр Ученої Літератури», 2014. – 458 с.
- Закон України «Про захист економічної конкуренції» із змінами і доповненнями. // Голос України. – 2001. – №37 від 27.02.2001. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2210-14>.
- Fred Economic Data. – Federal reserve Bank of St. Louis [Electronic resource]. – Access mode: <https://fred.stlouisfed.org/series/DDEI05AUA156NWDB>.
- European Central Bank – Statistical Data Warehouse - Quick View [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://sdw.ecb.europa.eu/home.do>.
- Supervisory Banking Statistics – European Central Bank [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.bankingsupervision.europa.eu/banking/statistics/html/index.en.html>.
- Global Financial Development Database - World Bank Group [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://datacatalog.worldbank.org/dataset/global-financial-development>
- Shaffer S. Conduct in a banking monopoly // Review of Industrial Organization. – 2002. – 20. – P. 221-238.
- U.S. Department of Justice and the Federal Trade Commission (2010), Horizontal Merger Guidelines, Issued: August 19, 2010. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.justice.gov/atr/horizontal-merger-guidelines-08192010>.
- European Commission (2004). Guidelines on the assessment of horizontal mergers under the Council Regulation on the control of concentrations between undertakings // EU Commission. – EU Publications: Official Journal C 031, 05/02/2004. – P. 0005 – 0018.

References

1. Karcheva G.T. (2016) Efficiency and Competitiveness of the Ukrainian Banking System: Monograph by Doctor of Economic Sciences / (G.T. Karcheva, T.S. Smovzhenko, V.I. Mishchenko, etc.); editor G. T. Karcheva. - Kyiv: State University «Banking University», 279 p.
2. Koretska N. I. (2014) The Process of Concentration of the Ukrainian Banking Services Market: Estimation and Positioning Strategies. *Economic Forum*, № 1, pp. 196-204.
3. Rashkovan V. Kornilyuk R. (2015) Concentration of the banking system of Ukraine: myths and facts. *Bulletin of the National Bank of Ukraine*, № 234, pp. 6-38.
4. Shirinyan A. S., Shirinyan L.V. (2019) Competitiveness of the market of banking services of Ukraine: scale factor. *Economy of Ukraine*, № 1, pp. 42–60 (accepted).
5. Koch S., Schneider S., Schneider R., Schreck G. (2017) Basel “IV”: What’s next for banks? Implications of intermediate results of new regulatory rules for European banks. *Global Risk Practice*. – McKinsey & Company, 27 p. [Electronic resource]. – Access mode: <https://www.mckinsey.com/>.
6. Claessens S. Laeven L. (2004) What drives bank competition? Some international evidence. *Journal of Money, Credit, and Banking*, 36, pp. 563-583.
7. National Bank of Ukraine. - Official site [Electronic resource]. – Access mode: <https://bank.gov.ua>.
8. Shirinyan L.V. (2014) Financial Regulation of Ukraine’s Insurance Market: Problems of Theory and Practice : monograph. Kyiv, PH “Textbooks Center”, 458p.
9. The Law of Ukraine «On Protection of Economic Competition» with amendments and additions. (2001) *Voice of Ukraine*, №37 dated 27.02.2001. – [Electronic resource]. – Access mode: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2210-14>
10. Supervisory Banking Statistics – European Central Bank [Електронний ресурс]. – Access mode: <https://www.bankingsupervision.europa.eu/banking/statistics/html/index.en.html>
11. Global Financial Development Database - World Bank Group [Електронний ресурс]. – Access mode: <https://datacatalog.worldbank.org/dataset/global-financial-development>
12. Fred Economic Data. – Federal reserve Bank of St. Louis [Electronic resource]. – Access mode: <https://fred.stlouisfed.org/series/DDEI05AUA156NWDB>.
13. European Central Bank – Statistical Data Warehouse - Quick View [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://sdw.ecb.europa.eu/home.do>.
14. Shaffer S. (2002) Conduct in a banking monopoly. *Review of Industrial Organization*, 20, pp. 221-238.
15. U.S. Department of Justice and the Federal Trade Commission (2010), Horizontal Merger Guidelines, Issued: August 19, 2010. – [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.justice.gov/atr/horizontal-merger-guidelines-08192010>.
16. European Commission (2004). Guidelines on the assessment of horizontal mergers under the Council Regulation on the control of concentrations between undertakings // EU Commission. – EU Publications: Official Journal C 031, 05/02/2004. – P. 0005 – 0018.